

SECÀ I REGADIU A LA TOPONÍMIA
DE LA COMARCA DEL SEGRIÀ.
ELS CASOS DE VILANOVA DE SEGRIÀ I ASPA

SAMUEL PALACÍN FÀBREGAS

PRELIMINAR

Les característiques geogràfiques del territori condicionen una gran part de la toponímia rural del país, ja que els noms de lloc fan referència a les singularitats de l'orografia terrestre o marítima, a la vegetació, als cursos d'aigua naturals i als resultats de l'activitat humana sobre els territoris al llarg del temps i en l'actualitat (factor històric). La toponímia urbana resulta molt més complexa a l'hora de ser analitzada des d'un punt de vista geogràfic, perquè la presència d'antropònims esdevé inevitablement nombrosa; d'aquesta manera, gran part de la toponímia de carrers, places, avingudes, passeigs, etc. esdevé impossible d'analitzar des d'un punt de vista exclusivament territorial, perquè els noms responen majoritàriament a una diversitat d'elements històrics (personalitats, política, medicina, etc.).

El treball que es presenta a continuació és una breu aproximació geogràfica a la toponímia dels termes de Vilanova de Segrià i Aspa, en especial a la toponímia que reflecteix el món rural i les activitats econòmiques que s'hi porten a terme.

La toponímia de Vilanova de Segrià, de la mateixa manera que la d'Aspa, encara conserva la denominació de quan la base de l'economia eren els conreus de secà; de tota manera, la generalització dels sistemes de reg ha començat a nodrir el terme d'una important toponímia de regadiu, reflectida sobretot en les infraestructures hidràuliques. El regadiu, en canvi, és molt reduït al terme d'Aspa, dominant encara en el paisatge agrícola els conreus tradicionals de secà que hom pot trobar escampats per arreu de l'àmbit mediterrani; és per això que al terme d'Aspa es configura una toponímia de secà que s'estén per tot el terme,

exceptuant alguns topònims de la vall del Set que, ocasionalment, fan referència al món de l'aigua. En aquest sentit, el terme d'Aspa es troba a les portes d'un esdeveniment que de ben segur ha de modificar substancialment el seu paisatge agrari: és la futura construcció del canal Segarra-Garrigues, que preveu convertir nombroses hectàrees de terreny en regadiu.

Aquesta és la raó fonamental per la qual aquest treball té l'objectiu de mostrar les diferències existents en la toponímia d'aquests dos termes de la comarca del Segrià, poc distants entre ells, amb una superfície territorial semblant i, alhora, amb una configuració territorial i paisatgística clarament diferenciada.

LA CONFIGURACIÓ TERRITORIAL

El nucli de *Vilanova de Segrià* es troba situat en un petit tossal a 255 metres d'alçada, a la vora esquerra del canal de Pinyana, i en el sector septentrional de la comarca, anomenat Segrià Superior o, popularment, Alt Segrià. El territori del terme destaca per la seva homogeneïtat i regularitat, amb alçades que oscil·len entre els 200 m i els 250 m; tan sols a l'extrem occidental (en direcció al *Secà* i al *Pla de Vilanova*), les alçades superen els 300 m. El terme es troba situat al bell mig del pla segriarenc, a la dreta de la Noguera Ribagorçana. Vilanova de Segrià s'integra, així, en el que Pierre Deffontaines anomena «la cubeta de Lleida», que correspon al sector més afectat per l'acció erosiva del Segre i, per tant, on l'excavament dels materials ha estat més important. El sòl està configurat per l'alternança de capes gruixudes d'argiles toves amb altres de primes d'arenisques dures, materials tots ells dipositats per una erosió fluvial força difusa i de recorregut variable, i en menor grau també per l'erosió edíca. L'evolució d'aquest modelat de caràcter fluvial al llarg dels segles ha donat lloc a la formació d'un relleu basat en l'erosió diferencial; és a dir, s'ha produït l'enfonsament dels paquets de material més tou i han quedat relativament intactes uns tossals allà on els materials sedimentològics més durs han resistit millor l'erosió. La presència de topònims que fan referència a trets orogràfics és molt escassa (exceptuant topònims com l'*eral de Dalt*, el *fondo del Bovar*, la *costa del Pou*, el *tossal de les Batalles* o la *tossa de Dalt*), donat que el terme es caracteritza per una gran uniformitat i per l'absència d'accidents geogràfics; tan sols aquells indrets lleugerament elevats (tossals) o depressionaris presenten una toponímia que fa explícitament referència a aquest tipus de singularitats del territori.

El terme municipal s'emmarca en una de les àrees geogràfiques més àrides del continent europeu. El clima és del tipus mediterrani àrid i continental. L'aridesa es manifesta per un notable dèficit de precipitacions, ja que rarament s'assoleixen els 400 mm anuals, a més d'estar desigualment distribuïdes al llarg de l'any, la qual cosa implica que es produeixi un acusat dèficit d'aigua durant els mesos d'estiu; la continentalitat del clima és el resultat d'una situació força allunyada de la Mediterrània i depressionària, que origina uns acusats constrasts tèrmics entre les temperatures diürnes i les nocturnes, de la mateixa manera que aquestes diferències també són acusades estacionalment. La presència rutinària de la boira, sobretot a la tardor i a l'hivern, contribueix a fer disminuir les condicions d'aridesa, encara que això no modifiqui el pobre règim de precipitacions. En aquest sentit, es manifesta Pascual Madoz al seu «*Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*» (1850), quan afirma que el clima de Vilanova de Segrià «*es frío y húmedo en el invierno, y cálido en el verano; y sujeto a las tercianas y catarros inflamatorios*».

Pel que fa referència a la vegetació, cal dir, prèviament, que aquesta és impossible de caracteritzar sense tenir present l'alteració a què ha estat sotmesa al llarg dels segles per l'activitat humana. És per això que, al llarg del terme municipal, amb prou feines trobem comunitats vegetals prou significatives d'espècies autòctones que es desenvolupin de forma esporàdica, al marge de qualsevol interès de caràcter antròpic, ja que els conreus ocupen pràcticament la totalitat del terme. Per tant, la vegetació llenyosa natural és gairebé inapreciable, tret d'alguns exemplars de pi blanc (*Pinus halepensis*), garric (*Quercus Coccifera*) i arçot (*Rhamnus lycioides*). La vegetació de ribera és molt pobra, malgrat la important disponibilitat d'aigua, perquè l'estructura dels canals dificulta enormement la filtració d'aigua al subsòl (baixa permeabilitat dels materials emprats, per aprofitar al màxim el cabal per al regadiu); en canvi, el curs natural de la Noguera Ribagorçana, que discorre pel terme veí de la Portella, es troba envoltat per una nodrida comunitat de vegetació de ribera, formada per espècies les arrels de les quals es nodreixen sense problemes de l'aigua del riu, com el vern (*Alnus glutinosa*), el salze blanc (*Salix alba*), el freixe de fulla petita (*Fraxinus angustifolia*), l'om (*Ulmus minor*) o el pollancre (*Populus nigra*). La toponímia vilanovina referida a la vegetació es redueix a l'exemple de la partida de terra de *lo Morerat*, que al·ludeix a una espècie d'arbre que havia arribat a ser relativament important abans de l'inici del conreu d'arbres fruiters.

El terme, amb una extensió de 8,48 km², situat terra enllà del marge dret de la Noguera Ribagorçana i travessat de nord a sud pel canal de Pinyana, es

troba envoltat per sis termes municipals, tots pertanyents al Segrià, la qual cosa ve a demostrar la cèntrica situació geogràfica de Vilanova de Segrià en el conjunt subcomarcal de l'Alt Segrià; limita amb els termes de la Portella (NE), Corbins (E), Benavent de Segrià (SE), Rosselló (SW), Torrefarrera (W, a l'enclavament de Malpartit) i Alguaire (NW).

El cap de municipi, de la mateixa manera que el d'Aspa i, per extensió, una gran part dels municipis de Catalunya situats a la històrica demarcació de la Catalunya Nova, ha conservat molt poc del seu patrimoni medieval; el feble poblament, els episodis bèl·lics i l'absència a la contrada de materials de prou duresa com per construir edificacions capaces de suportar aquestes adversitats, han fet que tan sols es conservi d'aquella època l'*església parroquial de Sant Sebastià*, de transició del romànic al gòtic, i en la qual es conserva un pantocràtor del segle XIII.

El conjunt del terme ocupa una situació estratègica pel que fa a la configuració de la xarxa de comunicacions viàries: el nucli de Vilanova de Segrià es troba separat de la ciutat de Lleida per una distància de només 12km, exactament la mateixa que el separa del municipi d'Alfarràs, situat a l'extrem septentrional de la comarca; és la *carretera de Tortosa a França* (N-230) la més important de totes les que discorren pel terme, la que possibilita la comunicació amb la capital de la terra ferma i la serralada pirinenca. Al marge d'aquest eix viari principal, hi ha una sèrie de carreteres d'àmbit comarcal i local, que comuniquen entre si les partides del terme: la *carretera de Lleida a Albesa* (LP-9221), comarcal, discorre pel sector més oriental i és la segona carretera en importància; la segueix la *carretera de Benavent de Segrià a Vilanova de Segrià* (LV-9223). La resta són carreteres d'àmbit local, alguna de les quals encara no està completament asfaltada (el *camí d'Alguaire*). Si exceptuem el *camí del Secà*, que comunica la *urbanització el Secà* i el nucli de Vilanova de Segrià amb la carretera N-230, tota la resta d'eixos de comunicació viaris tenen una disposició radial respecte al cap de municipi, tals com el *camí del Molinot*, el *camí d'Alguaire*, el *camí de la Portella*, el *camí de Cantaperdius*, el *camí del Cementiri*, el *camí de la Tossa*, el *camí del Bovar*, el *camí de Corregó*, el *camí de Rosselló* o el *camí de Rovinals*.

La geografia del terme d'Aspa presenta una configuració territorial clarament diferenciada de la de Vilanova de Segrià. El terme s'articula a ambdues ribes del *riu Set* i se situa al sector oriental de la comarca, al límit amb les Garrigues. Les característiques orogràfiques, però, identifiquen més el seu paisatge amb el característic de les Garrigues (relleu en costes), que no pas amb el de la gran plana del sector central del Segrià, de manera que el terme s'ha d'emmarcar a la subcomarca del Segrià Garriguenc.

L'aridesa i la continentalitat també són els principals factors que regeixen el clima. El nucli d'Aspa se situa a uns 260 m d'alçada sobre un petit tossal i, com el de Vilanova de Segrià, presenta poques variacions altimètriques, si bé aquestes variacions són més apreciables; les alçades estan compreses en l'interval de 250-300 m a gairebé tot el terme, si bé aquestes són més modestes a la fondalada de la vall del Set. L'erosió fluvial és gairebé inexistent, ja que el Set no acostuma a presentar cabal tret de quan es produeixen precipitacions importants a la zona de capçalera del riu. El relleu en costes és el característic de la zona, que respon a una contínua successió d'altiplans lleugerament inclinats. Malgrat que les formes del relleu són ostensiblement diferents a les de Vilanova de Segrià, ja que sí que hi ha accidents geogràfics, la orografia del terme d'Aspa també es caracteritza per una gran homogeneïtat i regularitat. Són nombrosos els topònims de partides de terra que fan referència a aquests accidents geogràfics; així, topònims com *lo collet*, *la Coma Escudera*, *los Costers*, *les Tallades*, *los Plans* o *les Cadolles*, reflecteixen els trets més característics del relleu en costes. Aquesta orografia, suau però basada en la successió de modestes elevacions i planes, comporta que es doni a Aspa un fenomen que no es produeix mai a Vilanova de Segrià: les hores d'insolació en el territori. Mentre que a Vilanova de Segrià la plana orografia permet que les partides de terra gaudeixin dels beneficis de la radiació solar, tan important pels cultius, a Aspa hi ha indrets que es troben afectats per l'ombra durant una gran part del dia; aquest fet també ha estat recollit sàviament a la toponímia del terme, concretament a les partides de terra de *l'Aubac* i *la Solana*.

El clima és semblant al de Vilanova de Segrià, si bé a Aspa la presència de la boira durant l'hivern i la primavera és molt més esporàdica, donada la major distància existent respecte a la vall del Segre i la seva superior altura. Pascual Madoz també ens parla, l'any 1850 i a l'obra «*Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*», del relleu i el clima del nucli d'Aspa; ho fa en els següents termes: «*Situado a la izquierda del río Set sobre un elevado cerro, donde le combaten libremente todos los vientos, y goza de clima sano en lo general, pero algo propenso a calenturas tercianarias*».

La vegetació del terme respon, essencialment, a les espècies d'arbres que els pagesos han plantat amb finalitats agrícoles, malgrat les limitacions naturals que provoquen els seus terrenys, trencats i poc fèrtils. El paisatge d'Aspa i, en general, el de tota la comarca ha estat molt alterat per l'ésser humà des de fa milers d'anys. Actualment, la major part de la comarca és terra de conreu: una gran extensió està dedicada a conreus de secà (cereals, arbres de fruits secs, oliveres, vinyes, etc.), alguns dels quals representen el paisatge agrari d'Aspa; una altra

part correspon a conreus de regadiu (arbres de fruita dolça i diversos productes d'horta), i caracteritzen el terme de Vilanova de Segrià. La vegetació llenyosa primitiva ha desaparegut gairebé per complet arreu de la comarca, exceptuant les pinedes del sud i algunes clapes de bosc de ribera. Es conserven a Aspa alguns exemplars de pi blanc (*Pinus halepensis*), garric (*Quercus coccifera*) i arçot (*Rhamnus lycioides*); la partida del *Pla del Pi* és l'exemple paradigmàtic en toponímia de les bosquines de pi blanc que s'havien arribat a aixecar tant en aquest indret com en altres del terme.

El terme municipal, amb una extensió de 10 km² i situat en el sector sud-oriental de la comarca, està envoltat per cinc altres termes; limita amb els termes segriarencs de Lleida i Artesa de Lleida (N), Alfés (W) i amb els termes garriguencs del Cogul (S) i Castellldans (E).

El nucli d'Aspa conserva pocs edificis d'interès, tals com l'*Església Parroquial de Sant Julià*, que posseeix una notable façana barroca fruit de la reforma a què va ser sotmesa al segle XVIII. Les parts més antigues, no conservades, daten dels temps de l'art gòtic. Destaca també, per la seva singularitat, l'*Ermita de Sant Sebastià*, si bé aquesta sense cap tipus de valor arquitectònic.

L'accessibilitat i la xarxa de comunicacions del terme d'Aspa es troben en una situació clarament desavantatjosa respecte al de Vilanova de Segrià; la seva situació a la comarca no és central sinó perifèrica, a la vegada que l'escassa i contínua pèrdua de població d'Aspa i també dels pobles limítrofs contribueixen a considerar el terme dins d'un dels sectors econòmicament menys dinàmics de la comarca. Situat només a 15 km de la ciutat de Lleida en direcció al SE, el nucli d'Aspa, a diferència del que passa amb Vilanova de Segrià, no es comunica amb la capital comarcal per cap via ràpida, sinó mitjançant carreteres d'àmbit comarcal i, sobretot, local. Les carreteres es troben asfaltades, de la mateixa manera que la majoria del camins, però tenen molt poca importància. Cal destacar la *carretera d'Artesa de Lleida* (LV-12), la més important perquè permet la comunicació amb Lleida a través del poble homònim, però també la *carretera d'Aspa al Cogul* (LV-7201), el *camí d'Alfés*, la *pista d'Alfés* i la *pista de Castellldans*. La resta de camins, dels quals en destaquem el *camí de les Tallades*, el *camí de la Vall de Melons*, el *Caminol*, el *camí Vell d'Alcanó* o el *camí de Lleida*, entre altres, són pràcticament utilitzats de forma exclusiva pels agricultors i ramaders de la contrada.

LA POBLACIÓ I EL POBLAMENT

La primera estimació de població de què disposem per a Vilanova de Segrià són 21 famílies (uns 105 habitants), l'any 1317. Des de llavors, la població creix de manera continuada i ja al cens del comte de Floridablanca, el 1787, es registren 267 habitants; el 1900 la població ja és de 494 habitants i arriba al seu màxim històric el 1970, amb 781 habitants. Des de llavors, la població de Vilanova de Segrià experimenta un procés regressiu que té el seu punt culminant al cens del 1991, en què s'enregistren 672 habitants. Des de llavors, la població sembla haver-se estancat i, fins i tot, tendeix a recuperar-se (687 habitants el 1995) com a conseqüència de la millora de les comunicacions amb la ciutat de Lleida, que semblen deturar les migracions residencials.

Vilanova de Segrià té una densitat de població de 81 hab. / km². Més del 80% de la població viu al cap de municipi; el 20% restant viu en dues petites urbanitzacions: la *urbanització Vilalta (o Badia)*, vora el camí d'Alguaire, i la *urbanització El Secà*, situada a l'extrem occidental del terme. En relació amb l'estructura per edats de la població, els darrers anys comença a apreciar-se un envelliment per edats, donat que la població de més de 65 anys representa el 20% del total; el grup dels joves (1-14 anys) representa un 13'2% del total, mentre que el grup que posseeix el contingent de població més nombrós, els adults (15-65 anys) representa el 66,8% de la població total del terme.

El creixement de la població d'Aspa al llarg dels segles ha estat més variable que la de la Vilanova de Segrià, de manera que la corba d'evolució de la població presenta constants inflexions i retrocessos enmig del procés general de creixement. La primera dada sobre la població d'Aspa data de l'any 1365, amb 13 focs (uns 65 habitants). El cens del comte de Floridablanca (1787) enregistra 312 habitants, que davallen a 247 l'any 1842. A partir de llavors s'inicia un espectacular i ràpid increment de la població (665 habitants el 1860) que culmina amb els 706 habitants del cens del 1878, el màxim contingent de població que es coneix al poble. A partir de llavors, la població inicia un llarg període regressiu (541 habitants el 1920; 477 habitants el 1940, 327 habitants el 1970 i 253 habitants el 1991), un període que continua en l'actualitat i en què es preveu que la població d'Aspa se situï per dessorra dels 200 habitants a les portes del canvi de segle. La raó principal d'aquesta davallada es deu a l'enorme influència de la ciutat de Lleida, que s'ha convertit en un autèntic centre potencial de creació de llocs de treball (sobretot al sector de serveis); la població jove emigra i trasllada la seva residència a la capital per la manca d'expectatives econòmiques de